

ΜΕΡΟΣ 1

Χαρακτηριστικά
του Τυπικού Λόγου
και της Επικοινωνίας

1

Λόγος και Ανθρώπινη Επικοινωνία

ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Αφού διαβάσετε αυτό το κεφάλαιο, θα πρέπει να μπορείτε να

- Εξηγήσετε από τι αποτελείται η επικοινωνία
- Περιγράψετε τα συστατικά του λόγου
- Περιγράψετε την κατανόηση και την παραγωγή λόγου, καθώς και τη σχέση μεταξύ των διάφορων τρόπων επικοινωνίας
- Εξηγήσετε τους διάφορους τρόπους επικοινωνίας
- Εξηγήσετε τις βιολογικές, γνωστικές και κοινωνικές βάσεις της ανθρώπινης επικοινωνίας

Όταν δύο άτομα συνομιλούν, συνήθως ένα άτομο μιλάει ενώ το άλλο ακούει. Ο ομιλητής κωδικοποιεί σκέψεις σε νοητικές αναπαραστάσεις με λέξεις και προτάσεις και τις μετατρέπει σε μια συνεχή ροή ήχων ομιλίας ή ακουστικής ενέργειας. Οι ήχοι της ομιλίας ταξιδεύουν μέσω του αέρα με τη μορφή ηχητικών κυμάτων (ακουστική ενέργεια) και φτάνουν στο αυτί του ακροατή. Στη συνέχεια, ο ακροατής αποκωδικοποιεί τα ηχητικά κύματα σε μια ροή ήχων ομιλίας, τους ήχους ομιλίας στη σκοπούμενη σειρά λέξεων και τη σειρά λέξεων στην αρχική σκέψη του ομιλητή. Ένα πρόβλημα σε οποιοδήποτε βήμα αυτής της πορείας μπορεί να προκαλέσει εσφαλμένη επικοινωνία ή ακόμη και αποτυχία επικοινωνίας. Ο ομιλητής και ο ακροατής πρέπει να μοιράζονται τον ίδιο κώδικα ή συμβολικό σύστημα αντιπροσώπευσης σκέψεων από ήχους και λέξεις. Με απλά λόγια, πρέπει να μοιράζονται την ίδια γλώσσα.

Αυτό το βιβλίο ασχολείται με τη συμβολική διαδικασία επικοινωνίας που ονομάζεται λόγος και τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά τον χρησιμοποιούν ή δεν τον χρησιμοποιούν. Ωστόσο, όπως ο ομιλητής και ο ακροατής, πριν μπορέσουμε να εξετάσουμε τις διαταραχές λόγου των παιδιών, πρέπει να μοιραζόμαστε την ίδια γλώσσα. Ως εκ τούτου, ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να συνοψίσει για τον αναγνώστη τα θεμέλια της ανθρώπινης επικοινωνίας και άλλα θέματα που παρέχουν μια βάση για τη συζήτηση των διαταραχών λόγου των παιδιών. Συζητάμε τους όρους επικοινωνία, λόγος, ομιλία και εξωγλωσσικά στοιχεία επικοινωνίας και εξετάζουμε τα διαφορετικά στοιχεία του λόγου καθώς και τη σχέση μεταξύ κατανόησης και χρήσης του λόγου. Εξετάζουμε επίσης διαφορετικούς τρόπους επικοινωνίας. Τέλος, εξετάζουμε μερικές από τις βιολογικές, γνωστικές και κοινωνικές βάσεις της ανθρώπινης επικοινωνίας.

ας. Το περιεχόμενο του κεφαλαίου βασίζεται κυρίως σε δύο πυλώνες: πληροφορίες που πλέον θεωρούνται ως σχετικά "κοινή" γνώση για τα αντίστοιχα θέματα και γνώσεις που προέρχονται από πρωτοπόρους ερευνητές σε διάφορους τομείς. Η συμπερίληψη πολλών σχετικών παραπομπών στο κεφάλαιο επιχειρεί να αναγνωρίσει τις πρώιμες, αλλά ακόμη και σήμερα εύστοχες και σημαντικές συνεισφορές τους στη μελέτη των διαταραχών λόγου των παιδιών.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η επικοινωνία αναφέρεται στην αποστολή και λήψη μηνυμάτων, πληροφοριών, ιδεών ή συναισθημάτων. Είναι ένας ευρύτερος όρος που δεν περιλαμβάνει μόνο την υλική πλευρά της παραγωγής λόγου και τη συμβολική φύση του λόγου αλλά και οποιαδήποτε συμπεριφορά ή δράση που μεταφέρει ένα μήνυμα. Για παράδειγμα, ένα καθάρισμα του λαιμού μπορεί να μεταδώσει το μήνυμα ότι ένα άτομο έχει πονόλαιμο. Το κλάμα ενός μωρού υποδεικνύει ανάγκες ή τλαιπωρίες που απαιτούν προσοχή. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι λέξεις δεν είναι απαραίτητες.

Δεν επικοινωνούν μόνο οι άνθρωποι. Άλλα ζώα επικοινωνούν επίσης. Ωστόσο, αντίθετα με άλλα ζώα, οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να μεταδίδουν πολύ περίπλοκες σκέψεις, ιδέες και συναισθήματα μέσω της χρήσης του λόγου. Οι άνθρωποι έχουν επίσης την ικανότητα ομιλίας. Οι εξωγλωσσικές συμπεριφορές, οι οποίες συζητούνται παρακάτω, συμβάλλουν περαιτέρω στην επικοινωνιακή διαδικασία.

Λόγος

Ο λόγος είναι ένας κώδικας με τον οποίον κάνουμε συγκεκριμένα σύμβολα να αντιπροσωπεύουν κάτι άλλο. Ο Bloom (1988) ορίζει τον λόγο ως "έναν κώδικα με τον οποίον οι ιδέες για τον κόσμο αναπαριστώνται μέσω ενός συμβατικού συστήματος αυθαίρετων σημάτων με σκοπό την επικοινωνία" (σελ. 2). Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, τα κωδικοποιημένα σύμβολα αναφέρονται σε πράγματα, έννοιες ή ιδέες και αυτά που τα σύμβολα αντιπροσωπεύουν είναι οι αναφορές. Στον αγγλικό κώδικα, δεν υπάρχει καμία αιτία για την οποία ένα

ζώο με τέσσερα πόδια που κουνάει την ουρά του και γαβγίζει ονομάζεται σκύλος. Ένα τέτοιο ζώο θα μπορούσε εξίσου εύκολα να κωδικοποιηθεί ως sloot - και ίσως αυτό να συμβαίνει σε έναν κώδικα διαφορετικό από τα αγγλικά. Παρόλο που τα σύμβολα είναι αυθαίρετα, τα σύμβολα και οι κατάλληλες αναφορές τους πρέπει να συμφωνούνται από κοινού από τα μέλη μιας κοινότητας που χρησιμοποιούν τον κώδικα, προκειμένου ο κώδικας να έχει νόημα. Με αυτήν την έννοια, ο λόγος είναι μια σύμβαση (Bloom, 1988).

Ο λόγος είναι επίσης ένα σύστημα στο οποίο οι κανόνες ή οι κανονικότητες καθορίζουν ποια κωδικοποιημένα σύμβολα μπορούν να συνδυαστούν με άλλα σύμβολα και με ποια σειρά τα εκάστοτε σύμβολα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε αντίστοιχες καταστάσεις. Αυτοί οι κανόνες είναι προβλέψιμοι και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προσδιοριστεί τι είναι και τι δεν είναι αποδεκτή χρήση του λόγου. Για παράδειγμα, στην αγγλική γλώσσα, η σειρά των λέξεων στην πρόταση "Η μπάλα δεν είναι κόκκινη" είναι αποδεκτή και θεωρείται σωστή, ενώ η σειρά των λέξεων στην πρόταση "Η μπάλα είναι δεν κόκκινη" παραβιάζει τους αποδεκτούς κανόνες, ακόμη και αν οι λέξεις στις δύο προτάσεις είναι πανομοιότυπες.

Ο αριθμός των κανόνων που καθορίζουν μια γλώσσα είναι πεπερασμένος. Ωστόσο, αφού ένα άτομο μάθει αυτούς τους πεπερασμένους κανόνες, μπορεί να δημιουργήσει μια άπειρη ποικιλία μηνυμάτων που έχουν νόημα, συνδυάζοντας και ανασυνδυάζοντας τα σύμβολα σύμφωνα με τους συμφωνημένους κανόνες. Το σύστημα των κανόνων που παρέχει την ικανότητα παραγωγής ενός άπειρου αριθμού εκφράσεων δίνει στη γλώσσα τον δημιουργικό της χαρακτήρα. Εφαρμόζοντας συστηματικούς κανόνες, ένας χρήστης της γλώσσας μπορεί να δημιουργήσει εκφράσεις που δεν είχαν χρησιμοποιηθεί ή ακουστεί ποτέ στο παρελθόν και ένας άλλος χρήστης της ίδιας γλώσσας μπορεί να καταλάβει αυτές τις εκφράσεις χρησιμοποιώντας τους ίδιους κανόνες. Κάθε μέρα, οι άνθρωποι δημιουργούν προτάσεις που ποτέ πριν δεν είχαν εκφραστεί προφορικά ή γραπτά και ακούν ή διαβάζουν προτάσεις και παραγράφους που δεν είχαν συναντήσει ποτέ πριν.

Επειδή μια γλώσσα αποτελείται από κανονικότητες ή σύνολα κανόνων, τα μέλη μιας γλωσσικής

κοινότητας (συμπεριλαμβανομένων των παιδιών) πρέπει να μάθουν τους κανόνες και τις κανονικότητες προκειμένου να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα. Μεταξύ των κανόνων που πρέπει να μάθουν είναι εκείνοι που καθορίζουν ποιος μπορεί να πει τι σε ποιον, πότε και πώς. Επομένως, ο λόγος είναι μια μαθημένη ή επίκτητη συμπεριφορά.

Η ικανότητα εκμάθησης του λόγου θεωρείται έμφυτη ανθρώπινη ικανότητα. Τα περισσότερα βρέφη γεννιούνται με τη δυνατότητα να αποκτήσουν λόγο, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι τα βρέφη αναπόφευκτα χρησιμοποιούν τον λόγο. Ακόμη και αν έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν λόγο, τα βρέφη πρέπει να μάθουν τη γλώσσα ή τον κώδικα της γλωσσικής κοινότητας μέσα στην οποία ανατρέφονται.

Ομιλία

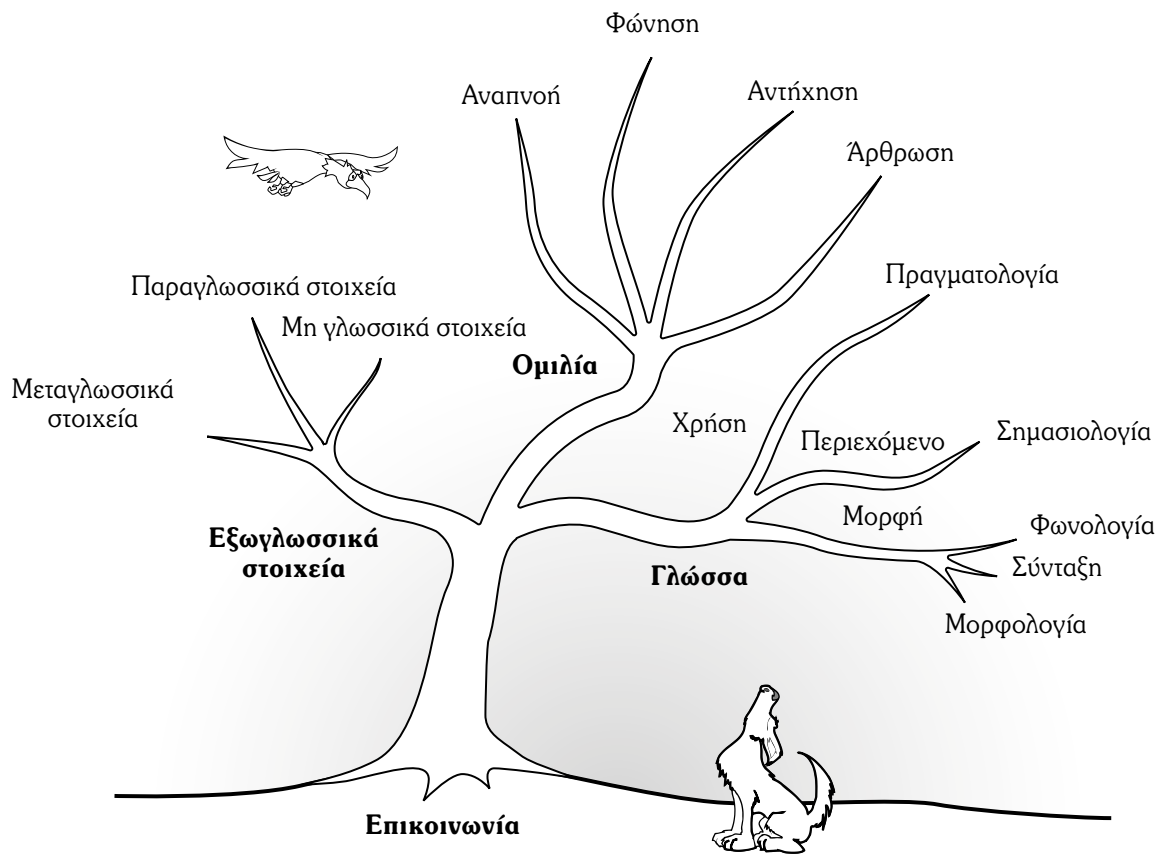
Η ομιλία είναι η προφορική έκφραση του λόγου. Περιλαμβάνει τις αισθητικοκινητικές διαδικασίες με τις οποίες οι χρήστες της γλώσσας αναπαράγουν τα κωδικοποιημένα σύμβολα που είναι αποθηκευμένα στο κεντρικό νευρικό τους σύστημα έτσι ώστε άλλοι άνθρωποι να μπορούν να ακούσουν τα σύμβολα. Κατά συνέπεια, η παραγωγή ομιλίας απαιτεί νευρολογικό έλεγχο των κινήσεων για τη δημιουργία ηχητικών μοτίβων. Αυτά τα ηχητικά μοτίβα παράγονται μέσω της αναπνοής, της φώνησης, της αντήχησης και της άρθρωσης. Η αναπνοή αναφέρεται στις συντονισμένες, ταχείες μυϊκές δραστηριότητες του στήθους (που ελέγχει τη δράση των πνευμόνων). Η αναπνοή παρέχει τον αέρα μέσω του οποίου διαδίδεται ένα κύμα ήχου ομιλίας. Χωρίς αέρα, δεν θα υπήρχε τρόπος φώνησης. Η φώνηση αναφέρεται στην παραγωγή ήχου μέσω δόνησης των φωνητικών χορδών (φωνητικές πτυχές) στον λάρυγγα. Μόλις δημιουργηθεί ένας ήχος, αντηχεί στον φωνητικό σωλήνα (φάρυγγας, στοματική κοιλότητα και ρινική κοιλότητα). Τέλος, οι αρθρωτές (που περιλαμβάνουν τη γλώσσα, τη γνάθο, τα χείλη και την υπερώα) χρησιμοποιούνται για τη μορφοποίηση του ήχου σε φωνήεν ή σύμφωνο. Ένα σύμφωνο παράγεται με περιορισμό της ροής του αέρα, ενώ ένα φωνήεν παράγεται χωρίς σημαντικό περιορισμό της ροής του αέρα μέσω του στόματος. Μια σημαντική διευκρίνιση είναι ότι η γλώσσα είναι ο κώδικας,

ενώ η ομιλία είναι η αισθητικοκινητική παραγωγή αυτού του κώδικα.

Εξωγλωσσικές Πτυχές της Επικοινωνίας

Όπως είδαμε προηγουμένως, επικοινωνία μπορεί να είναι οποιαδήποτε συμπεριφορά ή ενέργεια που μεταφέρει ένα μήνυμα. Εάν ένας ομιλητής πει: "Το μωρό κοιμάται", με έναν ψίθυρο συνοδευόμενο από ένα συνοφρύωμα και μια απότομη χειρονομία με ανοιχτή την παλάμη μπροστά από τον ακροατή, η αρχική σκέψη του ομιλητή και επομένως η επικοινωνιακή πρόθεση μπορεί να μην ήταν να σχολιάσει το γεγονός ότι το μωρό κοιμάται, αλλά να αποτρέψει τον ακροατή από το να ξυπνήσει το μωρό μιλώντας δυνατά. Ένας όρος που χρησιμοποιείται συχνά αναφορικά με συμπεριφορές όπως ο ψίθυρος, το συνοφρύωμα ή οι χειρονομίες είναι ο όρος εξωγλωσσική επικοινωνία. Αυτή μπορεί να ενισχύσει ή ακόμα και να τροποποιήσει τον γλωσσικό κώδικα. Τα εξωγλωσσικά στοιχεία περιλαμβάνουν παραγλωσσικά (paralinguistics), μη γλωσσικά (nonlinguistics) (μη λεκτική επικοινωνία) και μεταγλωσσικά (metalinguistics) στοιχεία.

Παραγλωσσικά στοιχεία. Τα παραγλωσσικά στοιχεία αναφέρονται στα μελωδικά συστατικά της ομιλίας που τροποποιούν την έννοια του προφορικού μηνύματος. Τα μελωδικά συστατικά περιλαμβάνουν τον δυναμικό τόνο, το τονικό ύψος και τον επιτονισμό. Ο δυναμικός τόνος είναι η σχετική ένταση του ήχου με τον οποίον παράγονται ορισμένες συλλαβές των λέξεων. Για παράδειγμα, στη λέξη blackbird, εάν η πρώτη συλλαβή προφέρεται πιο δυνατά από τη δεύτερη συλλαβή, το νόημα είναι ένας συγκεκριμένος τύπος πουλιού (κότσυφας). Εάν δεν υπάρχει διαφορά στον δυναμικό τόνο μεταξύ των συλλαβών, το νόημα είναι οποιοδήποτε μαύρο πουλί. Είναι δύσκολο να καταλάβουμε αν η γραπτή λέξη pervert είναι η επιθετική μετοχή (διεστραμμένος) ή το ρήμα (διαστρέφω). Στα προφορικά Αγγλικά, ο δυναμικός τόνος μπορεί να μεταδώσει το νόημα. Ο δυναμικός τόνος μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για αντιδιασταλτική έμφαση. Ένας ομιλητής μπορεί να πει "Μου αρέσει η κόκκινη ζακέτα", ενώ ένας άλλος ομιλητής μπορεί να πει "Μου αρέσει η μπλε ζα-

ΕΙΚΟΝΑ 1.1 Συστατικά της Επικοινωνίας

για να δημιουργήσει τη διαφορά μεταξύ "f" και "s". Ωστόσο, η έννοια των δύο προτάσεων είναι αρκετά διαφορετική σε σχέση με την αλλαγή του ήχου ομιλίας.

Ενδέχεται το σύστημα κώδικα ενός παιδιού (γλώσσα) να είναι άθικτο, αλλά το παιδί να έχει δυσκολίες στην άρθρωση των ήχων ομιλίας. Για παράδειγμα, ένα παιδί με σιγματισμό που προφέρει "th" αντί για "s" μπορεί να προφέρει τις λέξεις thing (πράγμα) και sing (τραγουδώ) με τον ίδιο τρόπο, αλλά από το νόημα μπορούμε να καταλάβουμε πως το παιδί ξέρει ότι οι λέξεις σημαίνουν διαφορετικά πράγματα:

Μπορώ να "thing" το τραγούδι.

Δεν μου αρέσει αυτό το thing (πράγμα).

Ενδέχεται επίσης η παραγωγή ομιλίας ενός παιδιού να είναι άθικτη αλλά το σύστημα λόγου του παιδιού να παρουσιάζει ελλείμματα. Για παράδειγμα, ένα παιδί που λέει με ευχέρεια και καλά αρθρωμένους ήχους "I want it no to go" (Θέλω αυτό μην να πάει), "The gooses are flying" (Οι χήνηδες

πετούν) ή "I don't want for you to sick" (Δεν θέλω για εσένα να άρρωστος), παρουσιάζει προβλήματα στον λόγο, όχι στην ομιλία.

ΤΟΜΕΙΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Οι ομιλούμενες γλώσσες αποτελούνται από ορισμένα συστατικά. Μερικοί συγγραφείς τα αποκαλούν στοιχεία (elements), κάποιιοι τα αποκαλούν παραμέτρους (parameters) και άλλοι τα αποκαλούν πτυχές (aspects). Όπως και αν αποκαλούνται, χρησιμεύουν για να διαχωρίζουν τον λόγο σε τμήματα προκειμένου να διευκολύνεται η συζήτηση και η περιγραφή του. Συχνά, θεωρούμε ότι υπάρχουν πέντε βασικά συστατικά του λόγου: (1) φωνολογία, (2) σημασιολογία, (3) σύνταξη, (4) μορφολογία και (5) πραγματολογία. Κάθε συστατικό είναι μέρος ενός συστήματος και επομένως διέπεται από κανονικότητες και σύνολα κανόνων που πρέπει να μάθουν όλοι οι ομιλητές μιας συγκεκριμένης γλώσσας προκειμένου να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά. Αν και μπορούμε να εξετάσουμε καθένα από αυτά τα συστατικά ξεχωρι-